

Universitätsbibliothek Wuppertal

L. Annæi Senecæ Philosophi Opera, Qvae Exstant Omnia

Seneca, Lucius Annaeus <Philosophus>

Antverpiæ, 1615

Liber secundus

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.
Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-466](#)

Ad dicente venditore, Erige altius & suspice: his
vñus est salibus: Quid ergo? vt me populus R. di-
cat benè cultum, in solario ambulatus sum?

AD CAP. VI. 23. Et bibit ingens
arcus.] Hinc urbanissimè dictum est à Pali-
nuro Plautino, qui anum, senio incuruam, bibentem
videret:

Ecce autem bibit arcus: pluer,
Credo, hercle hodie.

AD CAP. VIII. 24. ARISTOTELES
AIT, POST AVTVMNALE AEQUINO-
CTIVM.] Vide Aristotelem capite v. libri III.
Meteorologicōn.

AD CAP. XIII. 25. Si Arato CREDI-
MVS.] Arati hac de re versus hi sunt:
Οὐ γὰ τὸ ἀμφοτέρωθεν ὅμει περὶ μέσου ἔχωσιν
Ηὔλιον καῖναι νεφέλαι, χεῖδον ὠκεανοῦ
Γίγνεται ἀμβολίν, διόθεν χειμῶνος ἕοντος.

L. ANNÆI SENECAE

B

AD LV CILIVM

NATURALIVM QVÆSTIONVM

LIBER SECUNDVS.

CAP. I.

M N I S de vniuerso quæstio in cælestia, sublimia, & terrena diui-
ditur. Prima pars naturam siderum scrutatur, & magnitudinem,
& formam ignium quibus mundus includitur: solidum ne sit
cælum, ac firmæ concretaeque materiæ, an ex subili tenuique ne-
xum: agatur, an agat: & infra se sidera habeat, an in contextu sui
fixa: quemadmodum sol anni vices seruet: an retrò flectat: cetera
deinceps his similia. Secunda pars tractat inter cælum terramque
versantia. Hæc sunt nubila, imbres, niues, & humanas motura tonitrua mentes: quæ-
cumque aër facit, patiturve. Hæc sublimia dicimus, quia editiora imis sunt. Tertia illa
pars de agris, terris, arbustis, satis quærerit, & (vt Iurisconsultorum verbo utar) de omni-
bus quæ solo continentur. Quomodo, inquis, de terrarum motu quæstionem eo posui-
sti loco, quo de tonitruis fulgoribusque dicturus? Quia cùm motus terræ fiat spiritu,
spiritus autem sit aët agitatus, & si subeat terras, non ibi spectandus est: cogitetur in eâ
sede in quâ illum natura disposuit. Dicam, quod magis videbitur mirum: inter cæle-
stia & de terrâ dicendum erit. Quare? inquis. quia cùm propria terræ excutimus suo lo-
co, vtrum lata sit & inæqualis, & enorimenter proiecta, an tota in formam pilæ spectet, &
in orbeum partes suas agat, alliget aquas, an aquis alligetur ipsa: animal sit an iners cor-
pus, & sine sensu, plenum quidem spiritus, sed alieni, & cetera huiusmodi quotiens in
manus venerint, terram sequentur, & in imis collocabuntur. At ubi quæretur, quis ter-
ræ sit situs, quâ parte mundi subsederit, quomodo aduersus sidera cælumque posita sit,
hæc quæstio cedit superioribus, & (vt ita dicam) meliorem conditionem sequitur.

Quoniam dixi de partibus, in quas omnis rerum naturæ materia diuiditur, quædam
in commune sunt dicenda, & hoc primùm præsumendum, inter ea corpora, à quibus
vnitas est, aëra esse. Quid sit hoc & quare præcipiendum fuerit, scies, si paullò altius
repetiero, & dixerim aliiquid esse continuum, aliiquid commissum. Continuatio est par-
tium inter se non intermissa coniunctio. Vnitas est sine commissurâ continuatio, & duo
rum inter se coniunctorum corporum tactus. Numquid dubium est, quin ex his cor-
poribus quæ videmus tractamusque, quæ aut sentiuntur aut sentiunt, quædam sint
composita? Illa constant aut nexu, aut aceruatione: vt puta funis, frumentum, nauis.
Rursus non composita: vt arbor, lapis. Ergo concedas oportet, ex his quoque quæ sen-
sum

II.

- sum quidem effugiunt, ceterum ratione prenduntur, esse in quibusdam unitatem corporum. Vide, quomodo auribus tuis parcam. Expedire me poteram, si philosophorum linguâ ut voluisse, ut dicerem unita corpora: hoc cum tibi remittam, tu inuicem mihi refer gratiam. Quare istud: si quando dixero unum, memineris me non ad numerum referre, sed ad naturam corporis, nullâ ope externâ, sed unitate suâ cohærentis. Ex hac notâ corporum aëris est.
- Omnia quæ in notitiam nostram cadere possunt, mundus complectitur. Ex his quædam sunt partes, quædam materiæ loco relicta. Desiderat omnis natura materiam, sicut ars omnis quæ manu constat. Quid sit hoc, aperi-
tius faciam. Pars est nostri, manus, ossa, nerui, oculi: materia, succus retenti cibi, iturus in partes. Rursus, quasi pars nostri est sanguis: qui tamen & materia est. Præparat enim & alia: & nihilominus in numero est eorum, quibus totum corpus efficitur.
- Sic mundi pars est aëris, & quidem necessaria. hic est enim qui cælum terramque con-nectit, qui iama ac summa sic separat, ut tamen iungat. Separat, quia medius interuenit: iungit, quia utrique per hoc inter se consensus est. Supra se dat, quidquid accipit à terris. Rursus vim siderum in terrena transfundit. Quem sic partem mundi voco, ut anima-
lia & arbusta. Nam genus animalium arbustorumque, pars est universi: quia in con-summationem totius assumptum: & quia non est sine hoc universum. Unum autem animal, & una arbor quasi pars est: quia quamvis perierit, tamen id ex quo perit, totum est. Aëris autem, ut dicebam, & cælo & terris cohæret. Ut utrum innatus est. Habet autem unitatem, quidquid alicuius rei nativa pars est. Nihil enim nascitur sine unitate.
- Terra & pars est mundi, & materia. Pars quare sit, non puto te interrogaturum, aut æquè interroges, quare cælum pars sit: quia scilicet non magis sine hoc, quæm sine illâ universum esse potest, quod cum his universum est, ex quibus, id est tam ex illo, quæm ex istâ, alimenta omnibus animalibus, omnibus satis, omnibus stellis diuiduntur. Hinc quidquid est virium singulis, hinc ipsi mundo tam multa poscenti subministratur: hinc profertur quo sustineantur tot sidera, tam exercitata, tam auida, per diem noctemque, ut in opere, ita & in pastu. Et omnium quidem rerum natura, quantum in nutrimentum sui satis sit, apprehendit. Mundus autem, quantum in æternum desiderabat, inua-
sit. Pusillum tibi exemplum magnæ rei ponam. Oua tantum complectuntur humoris, quantum ad effectum animalis exituri satis est.
- Aëris continuus terræ est, & sic appositus, ut statim ibi futurus sit, unde illa discessit. Pars est totius mundi: sed idem tamen, quidquid terra in alimentum misit, recipit: ut scilicet materia, non pars intelligi debeat. Ex hoc omnis inconstantia tumultusque est. Hunc quidam ex distantibus corpusculis, ut puluerem struunt, plurimumque a vero recedunt. Numquam enim contexti nisi per unitatem corporis natus est, cum partes consentire ad intensionem debeat, & conferre vires. Aëris autem, si in atomos diuiditur sparsus est. Teneri vero disiecta non possunt. Intensionem aëris ostendent tibi inflata, nec ad ictum cedentia. Ostendent pondera, per magnum spatium ablata, gestante vento. Ostendent voces, quæ remis-
sæ elataeque sunt, prout aëris se concitauit. Quid enim est vox, nisi intensio aëris, ut audiat-
tur, linguae formata percussu? Quid cursus & motus omnis, nonne intenti spiritus ope-
ra sunt? Hic facit vim neruis, & velocitatem currentibus. Hic cum vehementer concita-
tus ipse setorsit, arbusta silvasque conuelliit, & ædificia tota corripiens in altum frangit. Hic mare per se languidum & iacens incitat. Ad minora veniamus. Quis enim sine intensione spiritus cantus est? cornua & tubæ, & ea quæ aliquâ pressurâ maiorem sonum reddunt, quæm qui ore reddi potest, nonne aëris intensione partes suas explicant? Consideremus quæm ingentem vim per occultum agant parvula admodum semina: & quo-
rum exilitas in commissurâ lapidum vix locum inueniat, in tantum conualescunt, ut ingentia saxa distrahit, & in momenta dissoluant; scopulos rupesque, radices minutissi-
mæ, ac tenuissimæ. Hoc quid est aliud, quæm intensio spiritus, sine quâ nil validum, & cōtra quam nil validius est? Esse autem unitatem in aëre, vel ex hoc intelligi potest, quod corpora nostra inter se cohærent. Quid enim aliud est quod tenet ea, quæm spiritus? Quid est aliud quo animus noster agitetur? Quis est illi motus, nisi intensio? Quæ in-
tensio,

A tensio, nisi ex vnitate? Quæ vnitatis, nisi hæc esset in aëre? quid autem aliud producit fruges & segetem imbecillam, ac virentes erigit arbores, ac distendit in ramos, aut in altum erigit, quæm spiritus intensio & vnitatis? Quidam aëra discerpunt, & in particulas diducunt, ita ut illi inane permisceant. Argumentum autem existimant non pleni corporis, sed multum vacui habentis, quod autibus in illo tam facilis motus, quod maximis minimisque per illum transcursum est. Sed falluntur. Nam aquarum quoque similis facilitas est: nec de vnitate illarum dubium est, quæ sic corpora accipiunt, ut semper in contrarium acceptis refluant. Hanc nostri circumstantiam, Græci autem περιστασιν appellant, quæ in aëre quoque sicut in aquâ fit. Circumstat enim omne corpus à quo impellitur. Nihil autem opus erit inani admisto. Sed hoc alias.

Nunc autem esse

vii.

quamdam in rerum naturâ vehementiam, magni impetus, est colligendum. Nihil enim nisi intensione vehementius est: & tamen mehercules per aliud nihil intendi poterit, nisi per semetipsum fuerit intentum. Dicimus enim, eodem modo non posse quidquam ab

B alio moueri, nisi aliquid fuerit mobile ex semetipso. Quid autem est, quod magis creditur ex semetipso habere intensiōnēm, quæm spiritus? Hunc intendi quis negabit, cùm visiderit iactari terram cum montibus, tecta, murosque plures, & magnas cum populis vrbes, cùm totis maria littoribus? Ostendit intensiōnēm spiritus, velocitas eius & diductio. Oculus statim per multa millia aciem suam intendit: vox vna totas vrbes simul percudit: lumen non paullatim prorepit, sed semel vniuersis infunditur rebus.

ix.

Aqua autem sine spiritu quemadmodum posset intendi? Numquid dubitas, quin sparsio illa quæ ex fundamentis mediæ arenæ crescens in summam altitudinem amphitheatri peruenit, cùm intensiōne aquæ fiat? Atqui nec tolleno magis, nec ullum aliud tormentum aquam poterit mittere aut agere, quæm spiritus. Huic se commodat: hoc inferto & cogente attollitur, & contra naturam suam multa conatur, & ascendit, nata defluere. Quid nauigia sarcinâ depressa, parum ostendunt, non aquam sibi resistere quod minus mergantur, sed spiritum? Aqua enim cederet: nec posset pondera sustinere, nisi ipsa sustinetur.

C Discus ex loco superiore in piscinam missus, non descendit, sed resilit. quemadmodum, nisi spiritu referente? Vox autem quâ ratione per parietum munimenta transmititur, nisi quod solidi quoque aër inest, qui sonum extrinsecus missum & accipit & remittit? scilicet spiritu non aperta tantum intendens, sed etiam abdita & inclusa. Quod illi facere expeditum est, quia nusquam diuisus, sed per ipsa quibus separari videtur, coit secum. Interponas licet muros & medium altitudinem montium, per omnia ista prohibetur nobis esse perius, non sibi. id enim intercluditur tantum, per quod illum nos sequi possumus. Ipse quidem transit per ipsum quod scinditur, & media nō circumfundit tantum, sed vtrinq[ue] cingit.

x.

Permeat ab æthere lucidissimo aër, in terram usque diffusus: agilior quidem, tenuiorque, & altior terris, nec minus aquis: ceterum æthere spissior grauiorque, frigidus per se & obscurus. lumen illi calorique aliunde sunt; sed per omne spatium sui similis non est: mutatur enim à proximis. Summa pars eius est siccissima calidissimaque, & ob hoc etiam tenuissima, propter viciniam æternorū ignium, & illos tot motus siderum, assiduumque cœli circumactum. Illa pars iuxta & vicina ter-

D ris, densa & caliginosa est: quia terrenas exhalationes receptat. Media pars temperatior, si summis imisque conferas, quantum ad siccitatem tenuitate inque pertinet: ceterum vtraque parte frigidior. Nam superiora eius calorem vicinorum siderum sentiunt: inferiora quoque tepent, primum terrarum halitu, qui multum secum calidi affert, deinde quia radij solis replicantur, & quo usque redire potuerunt, replicato calore benignius fount. Deinde etiam illo spiritu, qui omnibus animalibus, arbustisque ac satis calidus est. Nihil enim viueret sine calore. Adiice nunc ignes, non tantum manu factos & certos, sed opertos terris: quorum aliqui eruperunt, innumerabiles in abscondito flagrant & obscuro semper. Etiamnum tot partes eius fertiles rerum, habent aliquid temporis: quoniam sterile est frigidum, calor autem gignit. Media ergo pars aëris ab his subimota in frigore suo manet. Natura enim aëris gelida est.

Quia cùm sic diuisus sit, immâ
sui parte maximè varius & inconstans & mutabilis est. Circa terram plurimum agit,
pluri-

plurimum patitur, exagitat & exagitatur: nec tamen eodem modo totus afficitur, sed **A** aliter alibi: ac partibus inquietus est ac turbidus. Caussas autem illius mutationis & inconstantiae alias terra præbet, cuius positiones huc aut illò versæ, magna ad aëris tempe-
riem momenta sunt: alias siderum cursus. Ex quibus soli plurimum imputes. Illum se-
quitur annus: ad illius flexum hiemes æstatesque vertuntur. Lunæ proximum ius est.

xii. Sed & ceteræ quoque stellæ non minùs terrena quām incumbentem spiritum terris affi-
ciunt, & ortu suo occasuive contrario, modò frigora, modò imbræ, aliasque terrarum in-
iuriæ turbidæ mouent. Hoc necessarium fuit præloqui, dicturo de tonitruo ac fulmini-
bus & fulgurationibus. Nam quia in aëre fiunt, naturam eius explicare oportebat: quò
facilius appareret, quid facere aut pati posset.

Tria sunt ergo quæ accidunt, ful-
gurations, fulmina, & tonitrua: quæ vñà facta, seriùs audiuntur. Fulguratio ostendit
ignem: fulminatio emittit. Illa (vt ita dicam) coiminatio est, & conatio sine ictu: ista,
iaculatio cum ictu. Quædam sunt ex his, de quibus inter omnes conuenit: quædam,
in quibus diuersæ sententiæ sunt. Conuenit illis, omnia ista in nubibus & è nubibus **B**
fieri: etiamnum conuenit, & fulgurations & fulminationes, aut igneas esse, aut igneâ
specie. Ad illa nunc transeamus, in quibus lis est. Quidam putant ignem esse in nubi-
bus, quidam ad tempus fieri: nec priùs esse, quām mitti. Nec inter illos quidem quid
proferat ignem, conuenit. Alius enim à lumine illum colligit. Quidam autem radios
solis intercurrentis recurrentisque, sæpiùs in se relatos, ignem excitare dicit. Anaxagoras
ait illum ex æthere distillari, & ex tanto ardore cæli multa decidere, quæ nubes diu in-
clusa custodian. Aristoteles multò antè ignem colligi non putat, sed eodem momento
exsilire, quo fiat. Cuius sententia talis est: Duæ mundi partes in imo iacent, terra & aqua:
vtraque ex se reddit aliquid. Terrenus vapor siccus est, & fumo similis, qui ventos, to-
nitrua & fulmina facit: aquarum halitus humidus est, & imbræ & niues creat. Sed sic-
cus ille terrarum vapor, vnde ventis origo est, quia coaceruatus est, cum coitu nubium
vehementer impacterum à latere eliditur: deinde, ubi latius ferit nubes proximas, plagâ
& cum sono incutitur, qualis in nostris ignibus redditur, cùm flamina vitio lignorum **C**
virentium crepat. Et vt ille spiritus habens aliquid humidi secum, cùm est conglobatus,
rumpitur flamma: eodem modo spiritus ille, quem paullò antè exprimi collisis nubibus
dixi, impactus aliis, nec rumpi nec exsilire silentio potest. Dissimilis autem crepus fit,
ob dissimilem impactionem nubium. Quare aliæ maiorem sonitum habent, aliæ mi-
norem. Ceterùm illa vis expressi spiritus ignis est, qui fulgurationis nomen habet, leui
impetu accensus & varius. Antè autem videmus fulgurationem, quām sonum audia-
mus: quia oculorum velocior est sensus, & multùm aures antecedit.

xiii. Falsam au-
tein esse opinionem eorum, qui ignem in nubibus seruant, per multa colligi potest. Si
de cælo cadit, quomodo non quotidie fit, cùm tantumdem illuc semper ardeat? Deinde
nullam rationem reddiderunt, quare ignis, quem natura sursum vocat, defluat. Alia enim
conditio nostrorum ignium est, ex quibus fauillæ cadunt, quæ ponderis secum aliquid
habent. Ita non descendit ignis, sed præcipitatur & deducitur. Huic simile nihil accidit
in igne purissimo, in quo nihil est quod deprimatur: aut si vlla pars eius deciderit, in pe-
riculo totus est: quia totum potest excidere, quod potest carptim. Deinde illud quod
quotidie leuitas cadere prohibet, si in abdito suo tenet graue, quomodo illuc esse potuit,
vnde caderet? Quid ergo? Non aliqui ignes in inferiora ferri solent, sicut hæc ipsa de
quibus quærimus fulmina? Fato enim non eunt, sed feruntur. Aliqua illos potentia de-
primit, quæ non est in æthere. Nihil enim iniuriâ illuc cogitur, nihil rumpitur, nihil præ-
ter solitum euenit. Ordo rerum est, & expurgatus ignis in custodiâ mundi, summas for-
titus oras, operas pulcherrimè circumit: hinc discedere non potest, sed ne ab externo
quidem exprimi: quia in æthere nulli incerto corpori locus est. Certa enim & ordinata

xiv. non pugnant. Vos, inquam, dicitis, cùm caussas stellarum transvolantium redi-
tis, posse aliquas partes aëris ad se trahere ignem, ex æthere decidentem, & ex eo superio-
ribus locis ardore hîc accendi. Sed plurimum interest, vtrum quis dicat ignem ex
æthere decidere, quod natura non patitur: an dicat, ex igneâ vi calorem in ea, quæ sub-
iecta

Aiecta sunt, transilire, an h̄c accendi. Non enim illinc ignis cadit, quod non potest fieri, sed h̄c nascitur. Videamus certè apud nos latè incendio perugante, quasdam insulas, quæ diu concaluerant, ex se concipere flammarum. Itaque verisimile est in aëre summo, qui naturam rapiendi ignis habet, aliquid accendi calore ætheris superpositi. Necesse est enim, vt & imus æther habeat aliquid aëri simile, & sumimus aër non sit dissimilis imo ætheri: quia non fit statim ex diuerso in aduersum transitus. Paullatum ista confinio vim suam miscent ita, vt dubitare possis, an aër, an h̄c iam æther sit. Quidam ex XV.

nostris existimant, aëra, cùm in ignem & aquam mutabilis sit, non trahere aliunde causas flamarum nouas: ipse enim se mouendo accedit, & cùm densos compactosque nubium sinus dissipat, necessariò vastum in tam magnorum corporum disruptione reddit sonum. Illa porrò nubium difficulter cedentium pugna, aliquid confert ad concitandum ignem. Sic, quemadmodum ferro aliquid manus ad secundum confert: sed separe, ferri est. Quid ergo inter fulgurationem & fulmen interest? dicam. Fulgura-

Btio, est latè ignis explicitus: Fulmen, est coactus ignis, & impetu iactus. Solemus duabus manibus inter se iunctis aquam concipere, & compressâ vtrumque palmâ in modum siphonis exprimere. Simile quiddam & illâ fieri puta. Nubium inter se compressarum angustiæ medium spiritum emitunt, & hoc ipso inflammât, & tormenti modo eliciunt. Nam balistæ quoque & scorpiones tela cuim sono expellunt. Quidam existimant XVII.

ipsum spiritum per frigida atque humida euntem, sonum reddere. Nam ne ferrum quidem ardens silentio tingitur. Sed quemadmodum, si in aquam feruens massa descendit, cum multo murmure extinguitur: ita, vt Anaximenes ait, spiritus incidens nubibus tonitrua edit, & dum luctatur, per obstantia & intercisa vadens, ipsâ ignem fugâ accedit.

Anaximander omnia ad spiritum retulit. Tonitrua, inquit, sunt nubis iactæ sonus. xviii.

Quare inæqualia sunt? quia & ipse iactus inæqualis est. Quare & sereno tonat? quia tunc quoque per crassum & siccum aëra spiritus prosilit. At quare aliquando non fulgurat & tonat? quia tenuior & infirmior spiritus, quo in flammarum non valuit, in sonum valuit. Quid est ergo ipsa fulguratio? aëris diducens se, corridentisque iactatio; languidum ignem, nec exiturum aperiens. Quid est fulmen? acrioris densiorisque spiritus cur-

Csus. Anaximandrus ait, omnia ista sic fieri, vt ex æthere aliqua vis in inferiora de-

scendit. Ita ignis impactus nubibus frigidis sonat. At cùm illas interscindit, fulget: & minor vis ignium, fulgurations facit, maior fulmina. Diogenes Apolloniates xx.

ait, quædam tonitrua igne, quædam spiritu fieri. Illa ignis facit, quæ ipse antecedit & nunciat: illa spiritus, quæ sine splendore crepuerunt. Vtrumque sine altero fieri, & esse aliquando, concedo: ita tamen, vt non discreta illis potestas sit, sed vtrumque ab utroque effici possit. Quis enim negabit spiritum magno impetu latum, cùm efficit sonum, effecturum & ignem? Quis & hoc non concedet, aliquando ignem quoque rumpere posse nubes, & non exsilire, si plurimarum aceruo nubium, cùm paucas percidisset, oppressus est? Ergo & ignis ibit in spiritum, perdetque fulgorem & speciem, dum secuta in terrâ incendit. Adiice nunc, quod necesse est, vt impetus fulminis & præmittat spiritus,

D& agat ante se, & à tergo trahat ventum, cùm tam vasto iactu aëra inciderit. Itaque omnia, antequam feriantur, intremiscunt vibrata vento, quem ignis ante se pressit.

Dimissis nunc præceptoribus incipiamus per nos moueri, & à confessis transeamus ad dubia. Quid enim confessi est? Fulmen ignem esse: æquè fulgurationem: quæ nihil aliud est, quam flamma; futura fulmen, si plus virium habuisset. Non naturâ ista, sed impetu distant. Esse illum ignem, calor ostendit: qui si non esset, ostendit effectus. Magnorum enim sæpè incendiorum caussa fulmen fuit. Siluae illo cremantur, & urbium partes: etiam quæ non percussa sunt, tamen adusta cernuntur: quædam vero velut fuligine colorantur. Quid, quod omnibus fulguritis odor sulphureus est? Ergo & vtramque rem ignem esse constat, vtramque rem inter se meando distare. Fulguratio est fulmen, non in terras usque perlatum. Et rursus licet dicas, fulmen esse fulgurationem, usque in terras perductam. Non ad exercendum verba, hæc diutiùs pertracto: sed vt ista cognata esse, & eiusdem notæ ac naturæ, probem. Fulmem est quiddam plus, quam fulguratio.

NN Verta-

- xxii.** Vertamus istud. Fulguratio est pænè fulmen. **A** Quoniam constat esse utramque rem ignem, videamus quemadmodum apud nos fieri soleat ignis. Eâdem enim ratione & suprà fit. Duobus modis: uno, si excitatur sicut ex lapide percusso: altero, si attritu inuenitur, ³ sicut cùm duo ligna inter se diutiùs trita sunt. Nō omnis hoc tibi materia præstabit, sed idonea eliciendis ignibus: sicut laurus, hederæ, & alia in hunc usum nota pastoribus. Potest ergo fieri, ut nubes quoque ignem eodem modo vel percussæ reddant, vel attritæ. Videamus quantis procellæ viribus ruant, quanto vertantur impetu turbines. Id tormentum in quod obuium fit, dissipatur, & rapitur, & longè à loco suo proliicitur. Quid ergo mirum, si tanta vis ignem excutit, vel aliunde, vel sibi? Vides enim quantum feruorem sensura corpora sunt, horum transitu trita, exanimata. Nihil tamen tantum **xxiii.** in his debet credi, ac in vi siderum, quorum ingens & confessa potentia est. **B** Sed fortasse nubes quoque in nubes incitatæ, fremente vento, & leuiter urgente, ignem euocabunt, qui exsplendescat, nec exsiliat. Minore enim vi ad fulgurandum opus est, quam ad fulminandum. Superioribus collegimus, in quantum feruorem quædam attrita perducerentur. Cùm autem aër mutabilis in ignem, maximis viribus suis in ignem conuersus, atteratur, credibile est & verisimile, ignem caducum excuti, & citò interiturum, quia non ex solidâ materiâ oritur, nec in quâ possit consistere. Transit itaque: tantum **xxiv.** que habet moræ, quantum itineris: & cursus sine alimento coniectus est. **C** Quomodo, inquis, cùm dicas hanc ignis esse naturam, ut petat superiora, fulmen tamen terram petit: an falsum est, quod de igne dixisti? Est enim illi æquè sursum iter, atque deorsum. Utrumque verum potest esse. Ignis enim naturâ in verticem surgit, & si nihil illum prohibet, ascendet. Sicut aqua naturâ defertur: si tamen aliqua vis accessit, quæ illam in contrarium ageret, illò intenditur, unde imbre deiecta est. Fulmen autem cadit eâdem necessitate, quâ excutitur. In his ignibus accidit quod arboribus: quarum cacumina si tenera sunt, ita deorsum trahi possunt, ut etiam terram attingant, sed cùm permiseris, in locum suum exsiliant. Itaque non est, quod eum spectes cuiusque rei habitum, qui illi non ex voluntate est. Si ignem permittis ire quò velit, cælum, id est, leuissimi cuiusque **xxv.** sedem repetet: ubi est aliquid, quod eum ferat, & ab impetu suo auertat, id non naturâ, sed seruitus eius fit. **D** Dicitis, inquis, nubes attritas edere ignem, cùm sint humidae, imò vnde: quomodo ergo possunt gignere ignem, quem non magis verisimile est ex **xxvi.** nube, quam ex aquâ generari? Ignis qui nascitur, primum in nubibus non est aqua, sed aëris spissus, ad gignendam aquam præparatus, nondum in illam mutatus, sed iam pronus & vergens. Non est quod eam existimes tunc colligi, sed effundi. Simul & fit, & cadit. Deinde si concessero humidam esse nubem, conceptis aquis plenam: nihil tamen prohibet, ignem ex humido quoque educi, imò ex ipso (quod magis mireris) humore. ⁴ Quidam negauerunt in ignem quidquam posse mutari, priusquam mutatum esset in aquam. Potest ergo nubes, saluâ, quam continet, aquâ, ignem parte aliquâ sui reddere: ut sœpè alia pars ligni ardet, alia sudat. Nec hoc dico, non contraria inter se ista esse, & alterum altero perimi: sed ubi valentior ignis, quam humor est, vincit. Rursus ubi copia humoris exsuperat, tunc ignis sine effectu est. Itaque non ardent videntia. Refert ergo, quantum aquæ sit. Exigua enim non resistit, nec ignem impedit. Quid nisi Maiorum nostrorum memoriâ, vt Posidonius tradit, cùm insula in Ægeo mari surgebat, spumabat interdiu mare, & fumus ex alto ferebatur. Nam deum prodebat ignem, non continuum, sed ex interuallis emicantem, fulminum more, quotiens ardor inferius iacens, superum pondus euicerat. Deinde saxa revoluta, rupesque partim illæsæ, quas spiritus antequam verteretur, expulerat, partim exesæ, & in levitatem pumicis versæ, non uissimè cacumen exusti montis emicuit. Postea altitudini adiectum, & saxum illud in magnitudinem insulæ crevit. Idem nostrâ memoriâ, Valerio Asiatico consule iterum accidit. Quorsus hæc retuli: ut appareret, nec extinctum ignem mari superfuso, nec impetum eius, grauitate ingentis vnde prohibitum exire. Ducentorum passuum fuisse altitudinem Asclepiodotus Posidonij auditor tradidit, per quam diruptis aquis, ignis emersit. Quod si immensa aquarum vis, subeuntium ex imo flaminarum vim non potuit

A potuit comprimere: quanto minus in aëre extinguere ignem poterit, nubium tenuis humor & roscidus? Adeò res ista non adfert ullam moram, quæ contra caussas ignium sit; quos non videamus emicare, nisi impendente cælo. Serenum sine fulmine est. Non habet istos metus dies purus, nec nox quidem, nisi obscura nubibus. Quid ergo? Non aliquando etiam apparentibus stellis, & nocte tranquillâ fulgurat? Sed scias licet nubes illic esse, unde splendor effertur: quas videri à nobis terrarum tumor non sinit. Adiice nunc, quod fieri potest, vt nubes sudæ & humiles attritu suo ignem reddant: qui in superiora expressus, in parte sincerâ puraque cæli visatur: sed fit in sordidâ.

Tonitrua distinxere quidam ita, vt dicerent, unum esse genus, cuius sit graue mur,
mur, quale terrarum motum antecedit, clauso vento & fremente. Hoc quomodo illis
videatur fieri, dicam. Cum spiritum intra se clausere nubes, in concavis partibus earum
volutatus aër, similem agit mugitibus sonum, raucum & æqualem, & continuum. Ita-
que etiam ubi illa regio humida est, exitum claudit. Ideò huiusmodi tonitrua venturi
B prænuncia imbris sunt. Aliud genus est acre, quod crepitum magis dixerim, quam so-
num: qualem audire solemus, cum super caput alicuius dirupta vesica est. Talia edun-
tar tonitrua, cum globata dissoluitur nubes, & spiritum, quo distenta fuerat, emitit. Hoc
propriè fragor dicitur, subitus & vehemens: quo edito concidunt homines, & exani-
mantur, quidam vero viui stupent, & in totum sibi excidunt, quos vocamus attonitos,
quorum mentes sonus ille cælestis loco pepulit. Hic fieri illo quoque modo potest, vt in-
clusus aër canâ nube & motu ipso extenuatus diffundatur. Deinde cum maiorem sibi
locum querit, à quibus inuolutus est, sonum patitur. Quid autem non quemadmodum
illis manus inter se plausum edunt, sic illisarum inter se nubium sonus potest esse ma-
gnus, quia magna concurrunt?

Videmus, inquit, nubes impingi montibus, nec sonum fieri. Primum omnium non quocumque modo illisae sunt, sonant, sed si apte
sunt compositæ ad sonum edendum. Auerse inter se manus collisæ non plaudent, sed
palma cum palinâ collata plausum facit. Et plurimum interest, utrum cœuae concutian-
C tur, an planæ & extentæ. Deinde non tantum nubes ire oportet, sed agi magnâ vi, & pro-
cellosâ. Etiam mons non scindit nubem, sed dirigit, & primam quainque partem eius
soluit. Ne vesica quidem, quocumque modo spiritum emisit, sonat. Si ferro diuisa est,
sine ullo aurium sensu exit. Rumpi illam oportet, vt sonet, non secari. Idem de nubibus
dico: nisi multo impetu dissiluere, non sonant. Adiice nunc, quod nubes in monte
actæ, non franguntur, sed circumfunduntur in alias partes montis, arboris ramos, fru-
tices, aspera saxa & eminentia. Et ita discutiuntur, & si quem habent spiritum, multifaci-
riani emittunt: qui nisi vniuersus erumpit, nec crepat. Hoc vt scias, ventus qui circa ar-
borem funditur, sibilat, non tonat. Lato (vt ita dicam) ictu, & totum globum semel dis-
sipante opus est, vt sonitus erupat: qualis auditur cum tonat.

Præter hæc natu-
râ aptus est aër ad voces. Quid nimirum vox nihil aliud sit, quam ictus aëris. Debent ergo
nubes utrumque dissecari, & cœuae & intentæ. Vides enim quanto vocaliora sunt vacua
quam plena, quanto intenta quam remissa. Ita tympana & cymbala sonant: quia illa

D repugnantem ex ulteriore parte spiritum pulsant, hæc ad ipsum aërem acta, nisi conca-
uio non tinniunt. Quidam, inter quos Asclepiodotus est, iudicant sic, quorum-
dam quoque corporum concursu tonitrua & fulmina excuti posse. Ætna aliquando
multo igne abundauit: ingentem vim arenæ vrentis effudit. Inuolutus est dies pulue-
re, populosque subita nox terruit. Illo tempore aiunt plurima fuisse tonitrua & fulmina:
quæ concursu aridorum corporum facta sunt, non nubium: quas verisimile est, in tan-
to feruore aëris nullas fuisse. Aliquando Cambyses ad Ammonem misit exercitum: quem
arena Austro mota, & more niuis incidens, texit, deinde obruit. Tunc quoque verisimile
est fuisse tonitrua fulminaque, attritu arenæ sese affricantis. Non repugnat propo-
sito nostro ista opinio. Diximus enim, utriusque naturæ corpora efflare terras, & siccii
aliquid & humili in toto aëre vagari. Itaque si quid tale interuenit, nubem facit soli-
diorem crassioremque, quam si tantum simplici spiritu intexeretur. Illa frangi potest, &
edere sonum: ista quæ dixi, siue incendiis vaporantibus aëra repleuerunt, siue ventis

terras verrentibus, necesse est nubem faciant antequam sonum. Nubem autem tam arida quam humida conferunt. Est autem nubes (vt diximus) spissitudo aëris crassi.

xxxii. Ceterum mira fulminis, si intueri velis, opera sunt, nec quidquam dubij relinquenda, quin diuina insit illis & subtilis potentia. Loculis integris ac illæsis conflatur argentum. Manente vaginâ, gladius liqueficit. Et in uiolato ligno, circa pila ferrum omne distillat. Stat fracto dolio vinum, nec ultra triduum rigor ille durat. Illud æquè inter annotanda ponas licet, quod & hominum, & ceterorum animalium quæ icta sunt caput spectat ad exitum fulminis: quod omnium percussarum arborum contra fulmina hastulæ surgunt. Quid, quod malorum serpentium, & aliorum animalium, quibus mortifera vis inest, cum fulmine icta sunt, venenum omne consumitur? Vnde, inquit, scis? In venenatis corporibus vermis non nascitur. Fulmine icta, intra paucos dies verminant.

xxxiii. Quid, quod futura portendunt: nec vius tantum aut alterius rei signa dant, sed sèpè totum fatorum sequentium ordinem nunciant, & quidem decretis evidentibus, longeque clarioribus, quam si scriberentur? Hoc autem inter nos & Tuscos, quibus summa persequendorum fulminum est scientia, interest. Nos putamus, quod nubes collisæ sunt, ideo fulmina emitte. Ipsi existimant, nubes collidi, ut fulmina emittantur. Nam cum omnia ad Deum referant, in eâ sunt opinione, tamquam, non quia facta sunt, significant; sed quia significatura sunt, fiant: eadem tamen ratione sunt, siue illis significare propositum est, siue consequens. Quomodo ergo significant, nisi à Deo mittatur? Quomodo aues non in hoc motæ, vt nobis occurrent, dextrum auspicium, sinistrum fecerunt. Et illas, inquit, Deus mouit. Nimis illum otiosum, & pusillæ rei ministrum facis, si aliis somnia, aliis exta disponit. Ista nihilominus diuinâ ope geruntur. Sed non à Deo pennæ avium reguntur, nec pecudum viscera sub ipsâ securi formantur. Aliâ ratione fatorum series explicatur, indicia venturi vbique præmittens, ex quibus nobis quædam familiaria, quædam ignota sunt. Quidquid fit, alicuius rei futuræ signum est: fortuita, & sine ratione vaga, diuinationem non recipiunt. Cuius rei ordo est, etiam prædictio est. Cur ergo aquilæ hic honor datus est, vt magnarum rerum faceret auspicia: aut coruo, aut paucissimi avibus: ceterarum sine præfigio vox est? Quia quædam in artem nondum redacta sunt. Quædam verò ne redigi quidem possunt, ob nimium remotam conuersationem. Ceterum nullum animal est, quod non motu & occursum suo prædicat aliquid. Non omnia scilicet, sed quædam notantur. Auspicium est obseruantis. Ad eum itaque pertinet, qui in ea direxerit animum. Ceterum & illa quæ percunt. Quinque stellarum potestatem Chaldaeorum obseruatio exceptit. Quid tu? tot millia siderum iudicas otiosa lucere? Quid est porrò aliud, quod errorem incutiat peritis natum, quam quod paucis nos sideribus assignant: cum omnia quæ supra nos sunt, partem sibi nostri vindicent? Submissiora forsitan in nos proprius vim suam dirigunt, & ea quæ frequentius mota, aliter nos, aliter cetera animalia prospiciunt. Ceterum & illa quæ aut immota sunt, aut propter velocitatem vniuerso mundo parem immotis similia, non extra ius dominiumque nostri sunt. Aliud adspice, & distributis rem efficis, tractas. Non

xxxv. magis autem facile est, scire quid possint, quam dubitari debet, an possint. Nunc ad fulmina reuertamur: quorum ars in tria diuiditur: quemadmodum exploremus, quemadmodum interpretemur, quemadmodum exoremus. Prima pars ad formulam spectat; secunda, ad diuinationem; tertia, ad propitiandos deos: quos bona rogare oportet, mala deprecari. Rogare vt promissa firment: deprecari, vt reimittant minas.

xxxvi. Summam esse vim fulminum iudicant: quia quidquid alia portendunt, interuentus fulminis tollit. Quidquid ab hoc portenditur, fixum est, nec alterius ostenti significacione mutatur. Quidquid exta, quidquid aues minabuntur, secundo fulmine abolebitur. Quidquid fulmine denunciatum est, nec extis, nec aue contrariâ refellitur. In quo mihi falli videntur. Quare? Quia vero verius nihil est. Si aues futura cecinerunt, non potest hoc auspicium fulmine irritum fieri. aut si potest, non futura cecinere. Non enim nunc auem comparo & fulmen, sed duo veri signa: quæ si vnum significant, paria sunt. Itaque si fulminis interuentus submouet extorum vel augurum iudicia, male inspecta exta,

A exta, malè obseruata auguria sunt. Non enim refert, utrius rei maior potenter natura sit, sed utra vim attulit. signum, quantum ad hoc, pars est. Si dicas, flammæ vim maiorem esse, quām fumi, non mentieris: sed ad indicandum ignem, idem valet flamma, quod sumus. Itaque si hoc dicunt, quoties exta aliud significabunt, aliud fulmina, fulminum erit auctoritas maior, fortasse consentiam: sed si hoc dicunt, quamvis altera signa verum prædixerint, fulminis ictus priora deleuit, & ad se fidem traxit, falsum est.

Quare? quia nihil interest, quām multa auspicia sint. fatum unum est: quod si benè primo auspicio intellectum est, secundo non interit: idem est. Ita dico, non refert, idem an aliud sit, per quod querimus: quoniam de quo querimus, idem est. **Fatum xxxv.**

fulmine mutari non potest. **Quid ni?** Nam fulmen ipsum fati pars est. **Quid ergo expiationes, procurationesque, quō pertinent, si immutabilia sunt fata?** Permitte mihi illam rigidam sectam tueri eorum, qui excipiunt ista, & nihil aliud esse existimant, quām ægræ mentis solatia. Fata aliter ius suum peragunt, nec ullâ commouentur prece, non

B misericordiâ flectuntur, non gratiâ. Seruant eursum irreuocabilem, ex destinato fluunt. **Quemadmodum** rapidoru[m] aqua torrentiu[m] in se non recurrat, nec moratur quidem, quia priorem superueniens præcipitat: sic ordinem rerum fati æterna series rotat, cuius hæc prima lex est, stare decreto. **Quid enim intelligis fatum?** Existimo necessi- **xxxvi.**

tatem rerum omnium actionumque, quam nulla vis ruipat. Hanc si sacrificiis, & capite niueæ agnæ, exorari iudicas: diuina non nosti. Sapientis quoque viri sententiam negatis posse mutari. Quanto magis Dei? cum sapiens quid sit optimum in præsentia sciat, illius diuinitati omne præsens sit. Agere tamen nunc eorum volo caussam, qui procuranda existimant fulmina: & expiationes non dubitant prodesse, aliquando ad submo- uenda pericula, aliquando ad letuanda, aliquando ad differenda. **Quid sit quod xxxvii.**

sequitur, paullò post prosequar. Interim hoc habent commune nobiscum, quod nos quoque existimamus vota proficere, saluâ vi ac potestate fatorum. quædam enim à diis immortalibus ita suspensa relicta sunt, vt in bonum vertant, si admotæ diis preces fuen-

C rint; si vota suscepta. Ita non est hoc contra fatum, sed ipsum quoque in fato est. Aut futurum, inquit, est, aut non. Si futurum est, etiam si non suscepferis vota, fiet. Si non est futurum, etiam si suscepferis vota, non fiet. Falsa est ista interrogatio: quia illam mediam inter ista exceptionem præteris. Futurum, inquam, hoc est, sed si vota suscepta fuerint. Hoc quoque necesse, inquit, est, fato comprehensum sit, aut suscipias vota, aut non. **Puta me tibi manus dare, & fateri, hoc quoque fato esse comprehensum,** vt **xxxviii.**

vtique fiant vota. Ideò fient. **Fatum est,** vt hic disertus sit, sed si litteras didicerit: ab eodem fato continetur, vt litteras discat, ideo discet. Hic diues erit, sed si nauigauerit. An in illo fato ordine, quo patrimonium illi grande promittitur, hoc quoque protinus fatum est, vt nauiget. Ideò nauigabit. Idem dico tibi de expiationibus. Effugiet pericula, si expiaverit prædictas diuinitus minas. At hoc quoque in fato est, vt expiat: ideo expiat. Ita nobis opponi solent, vt probetur nihil voluntati nostræ relictum, & omne ius fato traditum. Cùm de istâ re agetur, dicam, quemadmodum, manente fato, aliquid sit

D in hominis arbitrio. Nunc verò id de quo agitur, explicavi, quomodo si fatus certus est ordo, expiationes procurationesque prodigiorum, pericula auertant: quia cum fato non pugnant, sed ipsa in lege data sunt. **Quid ergo, inquis, aruspex mihi prodest?** Utique enim expiare, etiam non suadente illo, mihi necesse est. Hoc prodest, quod fatus minister est. Sic cùm sanitas videatur esse de fato, debetur & medico: quia ad nos beneficium fatus per huius manus venit. **Genera fulminum tria esse ait Cæcina:** **Consilia-** **xxxix.**

rium, Auctoritatis, & quod Status dicitur. Consiliarium ante rem fit, sed post cogitationem: cùm aliquid in animo versantibus, aut suadetur fulminis ictu, aut dissuadetur. Auctoritatis est, vbi post rem factam venit, quam futuram bono malo significat. Status est, vbi quietis nec agentibus quidquam, nec cogitantibus quidem, fulmen interuenit. Hoc aut minatur, aut promittit, aut monet. Hoc monitorium vocat: sed nescio quare non idem sit, quod consiliarium. Nam & qui monet, consilium dat: sed habet aliquâ distinctionem. Ideoque separatur à consiliario: quia illud suadet dissuadetque,

- hoc solam impendentis periculi cuitationem continet. Ut cum timemus ignem aut fraudem à proximis, aut insidias à seruis. Etiamnum tamen aliam distinctionem vtriusque video: Consiliarium est, quod cogitanti factum est: monitorium, quod nihil cogitanti. Habet autem vtraque res suam proprietatem. Suadetur deliberantibus, at vltro monentur.
- XL.** Primò omnium non sunt fulminum genera, sed significationum. Nam fulminum genera sunt illa, quod terebrat, quod discutit, quod vrit. Quod terebrat, subtile est & flammeum, cui per angustissimum fuga est, ob sinceram & puram flammæ tenuitatem: quod dissipat, conglobatum est, & habet admixtam vim spiritus coacti & procellosi. Itaque illud fulmen per id foramen, quod ingressum est, redit & euadit. Huius latè sparsa vis, rumpit icta, non perforat. Tertium illud genus, quod vrit, multum terreni habet, & igneum magis est quam flammeum. Itaque relinquit magnas ignium notas, quæ percussis inhæreant. Nullum quidem sine igni fulmen venit: sed hoc propriè igneum diciimus, quod manifesta ardoris vestigia imprimit. Quod aut vrit, aut fuscatur, tribus modis vrit: aut enim afflat, & leui iniuriâ lædit, aut comburit, aut accedit. Omnia ista vrunt, sed genere & modo differunt. Quodcumque combustum est, vtique & vstum est. At non oinne quod vstum, vtique & combustum est. Item quod accensum est. Potest enim illud ipso transitu ignis vslisse. Quis nescit quædam vri quidem, nec ardere? Nihil autem potest ardere, quod non vratur. Vnum hoc adiiciam. Potest aliiquid esse combustum, quod non sit accensum. Potest accensum esse, nec combustum.
- XLI.** Nunc ad id transeo genus fulminis, quo icta fuscantur. Hoc aut decolorat, aut colorat. Vtrique distinctionem suam reddam. Decoloratur, id cuius color vitiatur, non mutatur. Coloratur, id cuius alia fit quam fuit facies: tamquam cœrulea, vel nigra, vel pallida. Hæc adhuc Etruscis & philosophis communia sunt. In illo dissentunt, quod fulmina dicunt à Ioue mitti, & tres illi manubias dant. Prima (vt aiunt) monet, & placata est, & ipsius consilio Iouis mittitur. Secundam mittit quidem Iupiter, sed ex consilij sententiâ. Duodecim enim deos aduocat. Hoc fulmen boni aliquid aliquando facit, sed tunc quoque non aliter, quam vt noceat. Ne prodest quidem impunè. Tertiam manubiam idem Iupiter mittit: sed adhibitis in consilium diis, quos superiores & inuolutos vocant. Quæ vastat & includit, & mutat statum priuatum vtique & publicum, quem inuenit. Ignis enim nihil esse, quod sit, patitur.
- XLII.** In his primâ specie si intueri vellis, errat antiquitas. Quid enim tam imperitum est quam credere fulmina è nubibus Iouem mittere, columnas, arbores, statuas suas nonnumquam petere, vt, impunitis sacrificiis, percussis ouibus, incensis aris, pecudes innoxias feriat, & ad suum concilium à Ioue deos, quasi in ipso parùm consilij sit, aduocari: illa læta & placata esse fulmina, quæ solus excutiat: perniciofa, quibus mittendis maior numinum turba interfuit? Si quæris à me, quid sentiā, non existimo tam hebetes fuisse, vt crederent Iouem, aut non æquæ voluntatis, aut certè inimicū paratum esse. Vtrum enim cum emisit ignes, quibus innoxia capita percuteret, scelerata transiret, aut noluit iustius mittere, aut non successit? Quid ergo securi sunt, cum hoc dicerent? Ad coercendos animos imperitorum, sapientissimi viri iudicauerunt ineuitabilem metum, vt supra nos aliquid timeremus. Vtile erat in tantâ audaciâ scelerum aliquid esse, aduersum quod nemo sibi satis potens videretur. Ad conterrendos itaque eos, quibus innocentia nisi metu non placet, posuere super caput vindicem, & quidem armatum.
- XLIII.** Quare ergo id fulmen quod solus Iupiter mittit, placabile est: perniciosum id, de quo deliberauit, & quod aliis quoque diis auctoribus misit? Quia Iouem, id est, regem, prodesse etiam solum oportet, nocere non, nisi cum pluribus visum est. Discant hoc ij, quicumque magnam potentiam inter homines adepti sunt, sine consilio nec fulmen quidem mitti: aduocent, considerent inultorum sententias, placita temperent, & hoc sibi proponant, vbi aliquid percuti debet, ne Ioui quidem suum satis esse consilium.
- XLIV.** In hoc quoque tam imperiti non fuere, vt Iouem existimarent tela mutare. poëticam ista licentiam decent.

Est aliud leuius fulmen, cui dextra Cyclopum,

Sævitiae

A

*Sæuitæ flammæque minus, minus addidit iræ.**Tela secunda vocant superi.*

Illos verò altissimos viros error iste non tenuit, vt existimarent Iouem modò leuioribus fulminibus & lusoriis vti: sed voluerūt admonere eos quibus aduersus peccata hominū fulminandū est, non eodem modo omnia esse percutienda: quædā frangi debere, quædam elidi & disstringi, quædā admoueri. Ne hoc quidē crediderunt, Iouem, qualem in Capitolio & in ceteris ædibus colimus, mittere manu fulmina, sed eudem quem nos Iouem intelligunt, cu stōdem rectoremque vniuersi, animum ac spiritum, mundani hu- ius operis dominum & artificem, cui nomen omne conuenit. Vis illum fatum vocare? non errabis. Hic est, ex quo suspensa sunt omnia, caussa causatum. Vis illum prouidentiam dicere? rectè dices. Estenim, cuius consilio huic mundo prouidetur, vt incon- cussus eat, & actus suos explicet. Vis illum naturam vocare? non peccabis. Est enim, ex quo nata sunt omnia, cuius spiritu viuimus. Vis illum vocare mundum? non falleris.

XLV.

B Ipse enim est, totum quod vides, totus suis partibus inditus, & se sustinens vi suâ. Idem Etruscis quoque visum est: & ideo fulmina à Ioue mitti dixerunt, quia sine illo nihil geritur. At quare Iupiter aut ferienda transit, aut innoxia ferit? In maiorem me quæstionem vocas: cui suus locus, suus dies dandus est. Interim hoc dico, fulmina non mitti à Ioue, sed sic omnia disposita, vt ea etiam quæ ab illo non fiunt, tamen sine ratio- ne non fiant: quæ illius est. Vis eorum, illius permisso est. Nam etsi Iupiter illa nunc non facit, fecit, vt fierent. Singulis non adest: sed signum, & vim, & caussam dedit om- nibus.

XLVI.

Huic illorum diuisioni non accedo. Aiunt aut perpetua, aut finita esse fulmina, aut prorogativa. Perpetua, quorum significatio in totam vitam pertinet, nec vnam rem id enunciat, sed contextum rerum per omnem deinceps ætatem futurarum complectitur. Hæc sunt fulmina, quæ prima accepto patrimonio, & in nouo hominis aut vrbis statu fiunt. Finita ad diem utique respondent. Prorogativa sunt, quorum mi- næ differri possunt, auerti tollique non possunt.

Dicam quid sit, quare huic diuini

XLVII.

C sioni non consentiam. Nam & quod perpetuum vocant fulmen, finitum est. Æquè enim talia ad diem respondent. Nec ideo finita non sunt, quia multum tempus signifi- cant. Et quod prorogatum videtur, finitum est. Nam illorum quoque confessione certum est, quo usque impetretur dilatio. Priuata enim fulmina negant ultra decimum annum, publica ultra tricesimum posse deferri. Hoc modo & ista finita sunt: quia ul- tra quod non prorogentur, inclusum est. Omnia ergo fulminum & omnis euentus dies stata est. Non potest enim vlla incerti esse comprehensio. Quæ inspicienda sint in fulgure, passim & vagè dicunt, cum possint sic diuidere, quemadmodum ab Attalo philosopho, qui se huic disciplinæ dederat, diuisa sunt, vt inspiciatur ubi factum sit, quando, cui, in quâ re, quale, quantum. Hæc si digetere in partes suas voluero, quid posteà faciam, nisi in immensum procedam?

Nunc nomina fulminum, quæ à

XLVIII.

Cæcinnâ ponuntur, perstringam: & quid de his sentiam, exponam. Ait esse postulato- ria, quibus sacrificia intermissa, aut non ritè facta repetuntur. Monitoria, quibus doce-

D tur, quid caudum sit. Pestifera, quæ mortem exsiliūque portendunt. Fallacia, quæ per speciem alicuius boni nocent. Dant consulatum, malo futurum gerentibus; & hereditatem, cuius compendium magno sit luendum incommodo. Deprecanea, quæ spe- ciem periculi sine periculo afferunt. Peremptalia, quibus tolluntur priorum fulminum minæ. Attestata, quæ prioribus consentiunt. Atterranea, quæ in inclusu fiunt. Obruta, quibus iam prius percussa nec procurata feriuntur. Regalia, quorum vi tangitur vel co- mitium, vel principalia vrbis liberæ loca: quorum significatio regnum ciuitati mina- tur. Inferna, cum è terrâ exsiliunt ignes. Hospitalia, quæ sacrificiis ad nos Iouem arces- sunt, & (vt verbo eorum molliori utar) inuitant. sed si irascente domino inuitant, tunc venire cum magno inuitantium periculo affirmat. Auxiliaria, quæ aduocata di- cuntur, sed aduocantium bono veniunt.

Quanto simplicior diuiso est, quâ

L.

vtebatur Attalus noster, egregius vir, qui Etruscorum disciplinam Græcâ subtilitate mi- scuerat. Ex fulminibus quædam sunt, quæ significant id, quod ad nos pertinet: quæ-

- dam aut nihil significant, aut id cuius intellectus ad nos non pertinet. Ex his quæ significantur, quædam sunt læta, quædam aduersa, quædam nec aduersa nec læta. Aduersorum hæ species sunt. Aut ineuitabilia mala portendunt, aut euitabilia, aut quæ minui possunt, aut quæ protogari. Læta aut mansura significant, aut caduca. Mixta aut partem habent boni, partem mali: aut mala in bonum, aut bona in malum vertunt. Nec aduersa nec læta sunt, quæ aliquam nobis actionem significant, quâ nec ternerri nec lætari debemus:
- LII. ut peregrinationem, in quâ nec metus, nec spei quidquam sit. Reuertar ad ea fulmina, quæ significant quidem aliquid, sed quod ad nos non pertineat. tamquam, vtrum eodem anno idem futurum sit fulmen, quod factum est. Nihil significant fulmina, aut id cuius notitia nos effugit: ut illa quæ in vastum mare sparguntur, aut in desertas solitudines: quorum significatio vel nulla est, vel perit. Pauca adhuc adiiciam ad enarrandam vim fulminis, quæ non eodem modo omnem materiam vexat. Valentiora, quia resistunt, vehementius dissipat: cedentia nonnumquam sine iniuriâ transit. Cum lapide ferroque, & durissimis quibusque, confligit: quia viam necesse est per illa impetu querat. Itaque facit viam quâ effugiat. teneris & rarioribus parcit, quamquam & flaminis opportuna videantur: quia transitu patente minus saeuit. Loculis itaque, ut dixi, integris, pecunia quæ in his fuerat, conflata reperitur: quia ignis tenuissimus per occulta foramina transcurrit. Quidquid autem in tigno solidum inuenit, ut contumax vincit. Non uno autem, ut dixi, modo saeuit: sed quid quæque vis fecerit, ex ipso genere iniuriæ intelligis, & fulmen opere cognoscis. Interduin in eadem materiâ, multa diuersa, eiusdem vis fulminis facit: sicut in arbore, quod aridissimum est, vrit: quod solidissimum & durissimum est, terebrat & frangit: summos cortices dissipat, interiores libros interioris arboris rumpit ac scindit, folia perstringit ac tundit: vinum gelat, fermentum & æs fundit. Illud est mirum, quod vinum fulmine gelatum, cum ad priorem habitum redit, potum aut exanimat, aut dementes facit. Quare id accidat quærenti mihi, illud occurrit. Inest fulmini vis pestifera. Ex hoc aliquem remanere spiritum in eo humore quem coegerit gelavitque, verisimile est. Nec enim alligari potuisset, nisi ali quod illi esset additum vinculum. Præterea olei quoque, & omnis vnguenti, tater post fulmen odor est. Ex quo apparet, inesse quamdam subtilissimo igni, & contra naturam acto, pestilentem potentiam, quâ non tantum icta cadunt, sed etiam afflata. Præterea quocumque decidit fulmen, ibi odorem sulphuris esse certum est: qui quia naturâ grauis est, saepius haustus alienat. Sed ad hoc vacui reuertemur. Fortasse enim libebit ostendere, quantum omnia ista à philosophiâ artium parente fluxere. Illa primùm & quæsiuit causas rerum, & obseruauit effectus: & quod fulminis inspectione longè melius est,
- LIV. initiiis rerum exitus contulit. Nunc ad opinionem Posidonij reuertar. E terrâ terrenisque omnibus pars humida efflatur, pars sicca & fumida. Hæc fulminibus alimentum est: illa imbribus. Quidquid in aëra siccum fumosique peruenit, id includi se nubibus non fert, sed rumpit claudentia. Inde est sonus, quem nos tonitruum vocamus. In ipso quoque aere quidquid attenuatur, simul siccatur & calet. Hoc quoque si inclusum est, æquè fugam querit, & cum sono euadit. Et modò vniuersam eruptionem facit, eoquæ vehementius intonat; modò per partes & minutatim. Ergo tonitrua hic spiritus exprimit, dum aut rumpit nubes, aut percolat. Volutatio autem spiritus, in nube conclusi, valentissimum est accendendi genus. Tonitrua nihil aliud sunt, quam siccum aëris sonitus, qui fieri, nisi dum aut terit, aut rumpitur, non potest. Et si collidunt, inquit, nubes inter se, fit is quem desideras ictus, sed non vniuersus. Neque enim tota totis concurrunt, sed partibus partes. Nec sonant mollia, nisi illisa duris sint. Itaque non auditur fluctus, nisi impactus. Ignis, inquit, missus in aquam, sonat, dum extinguitur. Puta ita esse. pro me est. Non enim ignis tunc sonum efficit, sed spiritus per extinguentia effugiens. Ut dem tibi, & fieri ignem in nube, & extingui, è spiritu nascitur & attritu. Quid ergo? inquit. non potest aliqua ex his transcurrentibus stellis incidere in nubem, & extingui? Existimemus posse aliquando & hoc fieri. Nunc naturalem causam quæriimus & assiduam, non raram & fortuitam. Puta me confiteri verum esse, quod dicis.

A dicis : aliquando post tonitrua emicat ignes , stellis transuersis & cadentibus similes . Non ob hoc tonitrua facta sunt : sed cum hoc fieret , tonitrua facta sunt . Clidemus ait , fulgurationem speciem inanem esse , non ignem . Sic enim per noctem splendorem motu remorum videri . Dissimile est exemplum . illuc enim splendor intra ipsam aquam apparet : hic qui fit in aere , erumpit & exsilit . LVI. Heraclitus existimat fulgurationem esse velut apud nos incipientium ignium conatus , & primam flammatum incertam , modò intereuntem , modò resurgentem . Hæc antiqui fulgetra dicebant : tonitrua nos pluraliter dicimus . Antiqui aut tonitruum dixerunt , aut tonum . Hoc apud Cæcinnam inuenio , facundum virum ; qui habuisset aliquid in eloquentia nomen , nisi illum Ciceronis umbra presulisset . Etiandum illo verbo utebantur antiqui , correpto , quo nos producunt à vnâ sillabâ utimur . Dicimus enim ut splendere , sic fulgere . At illis ad significandum hanc è nubibus subitæ lucis eruptionem mos erat , mediâ sillabâ correptâ , ut dicerent fulgere .

Quid ipse existinem , quæris ? Adhuc enim alienis opinionibus LVII.

B accommodauit manum . Dicam : Fulgurat , cum repentinum late lumen emicuit . Id evenit , ubi in ignem extenuatus in nubibus aer vertitur , nec vires , quibus longius profiliat , inuenit . Non miraris puto , si aera aut motus extenuat , aut extenuatio incendit . Sic liquefit excussa glans funda , & attritu aeris velut igne distillat . Ideo aestate plurima fiunt fulmina , quia plurimum calidi est . Facilius autem attritu calidorum ignis existit . Eodem modo fit fulgor qui tantum splendet , & fulmen quod mittitur . Sed illi leuior vis , alimentique est minus . Et , ut breuiter dicam quod sentio : Fulmen est fulgur intentum . Ergo ubi calidi fumidiisque natura , emissâ terris in nubes incidit , & diu in illarum sinu volutata est , nouissime erumpit . Et quia vires non habet , splendor est . At ubi fulgura plus habuere materie , & maiore impetu arserunt , non apparent tantum , sed decidunt .

Quidam utique existimant fulmen reuerti : quidam subsidere , ubi alimenta præ- LVIII. grauauerunt , & fulmen istu languidiore delatum est . At quare fulmen subitum apparet , nec continuatur assiduus ignis ? Quia celerrimi motus est : simul & nubes rumpit ,

C & aera incendit . Deinde desinit flamma quiescente motu . Non enim est assiduus spiritus cursus , ut ignis possit extendi , sed quoties fortius ipsa iactatione se accedit , fugiens impetum capit . Deinde cum euasit , & pugna desit , ex eadem causâ modò usque ad terram profertur , modò dissoluitur , si minore vi depresso est . Quare oblique fertur ? Quia spiritu constat . Spiritus obliquus est , flexuosusque . Et quia natura ignem sursum vocat , iniuria deorsum premit , incipit obliquus esse . Interdum dum neutra vis alteri cedit , & ignis in superiora nititur , & in inferiora deprimitur . Quare frequenter cacumina montium feriuntur ? Quia opposita sunt nubibus , & è caelo cadentibus , per haec transwendum est .

Intelligo quid iam dudum desideres , quid efflagites . Malo , inquis , LIX.

fulmina non timere , quam nosse . Itaque alios doce , quemadmodum fiant . Ego mihi metum illorum excuti malo , quam naturam indicari . Sequar quod vocas . omnibus enim rebus , omnibusque sermonibus aliquid salutare miscendum est . Cum imus per occultas naturas , cum diuina tractamus , vindicandus est à malis suis animus , ac subinde firman-

D dus : quod etiam eruditis , & hoc unum agentibus , necessarium est : non ut effugiamus ictus rerum (vndique enim tela in nos iaciuntur) sed ut fortiter constanterque patiamur . Inuicti esse possumus , inconcussi non possumus : quamquam interim spes subit , inconcussos quoque esse nos posse . Quomodo , inquis ? Contemne mortem , & omnia quæ ad mortem ducunt , contempta sunt : siue illa bella sint , siue naufragia , seu inorsus ferarum , seu ruinarum subito lapsu procidentium pondera . Numquid amplius facete possunt , quam ut corpus ab anima resoluant ? Hæc nulla diligentia euitat , nulla felicitas domat , nulla potentia euincit . Alia fortuitò disponuntur : Mors omnes æquè vocat . Iratis diis propitiisque moriendum est . Animus ex ipsa desperatione sumatur . Ignauis- si na animalia , quæ natura ad fugam genuit , ubi exitus non patet , tentant fugam corpore imbelli . Nullus pernicior hostis est , quam quem audacem angustiae faciunt : longe- que violentius semper ex necessitate , quam ex virtute corrigimur . Maiora , aut certe pa- ria conatur animus magnus ac perditus . Cogitemus , nos , quantum ad mortem , pro- ditos

ditos esse: & sumus. Ita est, Lucili. Omnes reseruamur ad mortem. Totum hunc quem A vides populum, quo usque cogitas esse? citò natura reuocabit & condet. Nec de re, sed de die queritur. Eodem citius tardiūs ve niendum est. Quid ergo? Non tibi timidissimus omnium videtur, & insipientissimus, qui magno ambitu roget moram mortis? Nónne contemneres eum, qui inter perituros constitutus, beneficij loco peteret, vt vltimus ceruicem præberet? Idem facimus. Magno æstimamus, mori tardiūs. In omnes constitutum est capitale supplicium, & quidem constitutione iustissimâ. Nam, quod maximum solet esse solatium extrema passuris, omnium causa eadem est. Sequeremur traditi à iudice aut magistratu, & carnifici nostro præstaremus obsequium: quid inter est, vtrum ad mortem iussi eamus, an vltronei? O te dementem, & oblitum fragilitatis tuæ, si tunc mortem times, cùm tonat. Ita ne salus tua in hoc vertitur? Viues, si fulmen effugeris? Petet te gladius, petet lapis, petet febris. Non maximum ex periculis, sed speciosissimum fulmen est. Malè scilicet erit actum tecum, si sensum mortis tuæ celeritas infinita præuenerit, si mors tua procurabitur, si tu tunc quoque cùm exspiras, non super- B uacuæ, sed alicuius magnæ rei signum es. Malè scilicet tecum agitur, si cum fulmine conderis. Sed pauescis ad cæli fragorem, & ad inane nubilum trepidas, & quoties aliquid effulsit, exspiras. Quid ergo? Honestius iudicas deiectione animi perire quam fulmine? Eò itaque fortior aduersus cæli minas surge, & cùm mundus yndique exarserit, cogita te nihil habere de tantâ mole perdendum. Quòd si tibi parari credis illam cæli confusionein, illam tempestatum discordiam, si propter te ingestæ illisæque nubes strepunt, si in tuum exitium tanta vis ignium excutitur: at tu solatij loco numerâ tanti esse mortem tuam. Sed non erit huic cogitationi locus. Casus iste donat metum. Est inter cetera quoque hoc commodum eius, quòd exspectationem tuam antecedit. Nemo umquam fulmen timuit, nisi qui effugit.

M. ANTONII MVR ETI AD LIBRVM SECUNDVM NATURALIVM SENECAE QVÆSTIONVM, NOTÆ.

AD CAP. I. *Disputaturus de fulguratione, tonitruo, fulmine, terramoto, quedam de vi & potestate aëris ei disputatio- ni necessaria præmunit.*

I. SOLIDVMNE SIT CÆLVUM.] Ut significat Homerus, cùm illud aheneum esse dicit.

AD CAP. II. 2. ALIQVID ESSE CONTIN-
NVVM, ALIQVID COMISSVM.] Ex hac Stoicorum disciplinâ sumpta sunt, que disputantur à Pomponio in l. Rerum mixtura, D. de usurp. & usur-
cpcionibus.

AD CAP. XXII. 3. SICVT CVM DVO
LIGNA INTER SE DIVTIVS TRITA SVNT.] Li-
gnorum attritu excitari ignem, multi graues scripto-
res prodiderunt. Thucydides: Ηδη γρ̄ος στρατευματων τοις αντίστοιχοις πάντα ταυτομάτων οὐκέτισαν ανέμων φόρος ἀντίστοιχος. Lucretius:

Emicat interdum flammai feruidus ardor,
Mutua dum inter se rami stirpesque teruntur. D
Vitruvius: Intereà quodam in loco ab tempesta-
tibus & ventis densæ crebitatibus arbores agita-
tæ & inter se terentes ramos, ignem excitauerunt.
Inde apud veteres ignaria ex ligno: quæ ex quâ ma-
teria optimè parentur, docet Plinius cap. XL. lib. XVI.
Lucianus: Αὐτοὶ δὲ τὰ τυρεῖα συντρίψαντες, ήγα-
νανταντες, διπλῶν τὸν παρόντων εποιεύσθαι.

AD CAP. XXVI. 4. QVIDAM NEGAVE-
RVNT.] Theophrastus quidem disertè scribit, ἀρ-
ιστοτέλης δὲ εἰς τὸν καυσόν. Est enim humor, ignis
alimentum.

AD CAP. XXXI. 5. CETERVM MIRA
FVLMINIS.] Quædam iis consimilia narrat & Plinius lib. II. cap. LI. Mihi hoc contigit, ut paucis
mensibus antequam Hippolytus Cardinalis Ferrarensis

Ariensis, qui ita de me meritus est, ut perpetuò anime ipsius benè precari debeam, ex hac viiā discederet, fulmen, in palatium ipsius decidens, ad mea usque cubicula peruenierit. Ibi gladij qui ad lectum unius è farnulis meis pendebat, mucronem ipsum ita colliquefecit, ut in globulum conuerteret, vaginâ prorsus illasā.

AD CAP. XXXIII. 6. QVORVM ARS

IN TRIA DIVIDITVR.] Mirum cur non & pro quarto addiderit artem fulminum eliciendorum, siue euocandorum, de quā est apud Ouidium libro IIII. Fastorum; & apud Plinium cap. LIIII. lib. II. & alios, sed illam fortassis, tamquam nimis pericolosam, abiecerant. Possem multa notare ad ea quae sequuntur, de variis generibus fulminum. Sed me, ut verum fateor, ineptiarum piget.

L. ANNÆI SENECAE

AD LVCILIVM

NATURALIVM QVÆSTIONVM

LIBER TERTIVS.

Qui est de aquis.

CON præterit me, Lucili virorum optime, quām magnarūm rerum PRÆ-
fundamenta ponam senex, qui mundum circuire constitui, & cau- FATIO.
fas secretaque eius eruere, atque aliis noscenda prodere. Quando
tam multa cōsequar? tam sparsa colligam? tam occulta perspiciam?
Premit à tergo senectus, & obiicit annos inter vana studia con-
sumptos. tanto magis vrgeamus, & damna ætatis malè exactæ la-
bor sarciat. Nox ad diem accedat. Occupationes recidantur : pa-
trimonij longè à domino iacentis cura soluatur : sibi totus animus vacet, & ad contem-
plationem sui saltem in ipso sine respiciat. Faciet, ac sibi instabit, & quotidie breuitate
temporis metietur. Quidquid amissum est, id diligenti visu præsentis vitæ recolli-
get. Fidelissimus est ad honesta ex pænitentiâ transitus. Libet mihi exclamare illum
poëtæ inclyti versum :

*Tollimus ingentes animos, & maxima paruo
Tempore molimur. —*

DHoc dicerein, si puer iuuensisve moliref. Nullum enim non tain magnis rebus tempus
angustum est. Nunc verò ad rem seriam, grauem, immensam, postineridianis horis ac-
cessimus. Faciamus quod in itinere fieri solet. Qui tardius exierunt, velocitate pensant
moram. Festinemus, & opus nescio an superabile, magnum certè, sine ætatis excusatio-
ne tractemus. Crescit animus, quoties cœpti magnitudinem attendit, & cogitat, quan-
tum proposito, non quantum sibi superfic. Consumpsere se quidam, dum acta regum
externorum componunt, quæque passi inuicem ausique sunt populi. Quanto satius
est, sua mala extinguiere, quām aliena posteris tradere? Quanto potius deorum opera
celebrare, quām Philippi aut Alexandri latrocinia, ceterorumque, qui exitio gentium
clari, non minores fuere pestes mortalium, quām inundatio, quā planum omne perfu-
suim est; quām conflagratio, quā magna pars animalium exaruit? Que madmodum
Hannibal superauerit Alpes, scribunt: quemadmodum confirmatum Hispaniæ cladi-
bus bellum Italiæ inopinatus intulerit: infraeisque rebus etiam post Carthaginem per-
tinax, reges pererrauerit, contra Romanos ducem se promittens, etiam sine exercitu.

quem-